
RUITERS (TRINGINI) IN HET WORMER- EN JISPERVELD

P.J. Rozemeijer

INLEIDING

Tot voor kort was nog maar weinig bekend over het voorkomen van diverse doortrekkende steltlopersoorten in het Noordhollandse landschap.

Sinds enkele steltlopertellingen zijn uitgevoerd, is wat meer bekend geworden over een aantal soorten, die zich in grote troepen concentreren (goudplevier en kievit) of die in grote gebieden nog met een redelijke nauwkeurigheid te tellen zijn (wulp en kemphaan).

Van de andere soorten, zoals ruiters en snippen, weten wij echter nog weinig over hun voorkomen in Noord-Holland, voornamelijk omdat het moeilijk te tellen soorten zijn. Het solitaire voorkomen in vaak onoverzichtelijke terreinen maken grootschalige tellingen vrijwel onmogelijk.

Het leek mij daarom wel interessant wat gegevens te publiceren van tellingen, die de laatste jaren frequent in het Wormer- en Jisperveld zijn gehouden. Behandeld worden zwarte ruiters (*Tringa erythropus*), groenpootruiter (*Tringa nebularia*), tureluur (*Tringa totanus*), witgatje (*Tringa ochropus*), bosruiter (*Tringa glareola*) en oeverloper (*Actitis hypoleucos*).

METHODE

De tellingen werden verricht van september tot en met augustus in de jaren 1973 tot en met 1978.

De tellingen werden minimaal wekelijks uitgevoerd, terwijl in de maanden mei

tot september het gebied meerdere keren (tot maximaal vijf maal per week) werd bezocht.

In het gebied werd een route vastgelegd, die zo was uitgestippeld, dat het gehele gebied kon worden overzien. Tijdens de tellingen werden de aantallen en de plaats van waarneming genoteerd. Bovendien werden, soms enkele keren per week slaap- en fourageerplaatsen van zwarte ruiters, tureluur en bosruiter bezocht.

BESCHRIJVING VAN HET GEBIED

Het Wormer- en Jisperveld is een + 1800 ha. groot veenweide-gebied, doorsneden door een groot aantal kleine polderslootjes. In deze slootjes zijn vaak slikrandjes gelegen. Bovendien zijn de meeste van deze slootjes erg ondiep, zodat zij naast ondergelopen weilanden, het belangrijkste fourageerterrain voor ruiters zijn. Voor een verder beschrijving van het gebied verwijs ik naar Rozemeijer 1978.

INTERPRETATIE VAN DE TELLINGEN

De in dit artikel genoemde aantallen verdienen een nadere toelichting. Van de drie kleinere soorten (bosruiter, witgatje en oeverloper) zijn de aantallen bosruiters en vooral oeverlopers moeilijk exakt te bepalen. Vanwege specifieke biotoopkeuze is het nog wel mogelijk bosruiters te lokaliseren. Bosruiters werden namelijk bij-

na alleen waargenomen op vrij brede slikranden langs slootkantjes of op enkele ondiepe poeltjes. Door de in de loop der jaren opgebouwde terreinkennis waren deze vrij eenvoudig te vinden. Voor de oeverloper met een veelzijdiger biotoopkeuze (slikranden, ondiepe poeltjes, lage slootkantjes, drijfwillen en soms ook weilanden) is dit zeker niet het geval. Er moet dan ook met sterke ondertellingen rekening worden gehouden.

Van de overige soorten is het tellen van zwarte ruiters lastig, vooral vanwege het solitaire voorkomen. Hierdoor konden dubbelstellingen niet worden vermeden. Hier staat echter tegenover dat, vooral in het najaar, kleine groepjes slapende exemplaren over het hoofd kunnen worden gezien. Dit geldt vooral wanneer zij zich in groepen andere steltlopers bevinden (goudplevier en kemphaan).

RESULTATEN VAN DE TELLINGEN

Zwarte ruiter - *Tringa erythropus*

De eerste exemplaren werden meestal half maart waargenomen. Er zijn vier februari-waarnemingen, waarvan drie in 1974. Tot half april bleven de aantallen echter beperkt tot enkele exemplaren. Hierna steeg het aantal snel, terwijl de piek van de voorjaarsstrek rond 8/10 mei viel, met in sommige jaren enkele tientallen exemplaren en in andere jaren 6 tot 8.

Tabel 1: Zwarte ruiters (*Tringa erythropus*) in het Wormer- en Jisperveld in de jaren 1973 - 1978.

(In de tabellen zijn zowel overtrekkende als pleisterende vogels, die overdag werden waargenomen, opgenomen. Tellingen van ruiters op slaapplaatsen zijn buiten beschouwing gelaten).

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
maxima per maand	1	4	3	8	28	18	16	17	14	21	18	1
gemiddeld per waarneming	0,05	0,4	0,55	3,1	7,4	3,8	6,0	8,5	6,8	5,4	1,6	0,05

Na 10 mei namen de aantallen gelijkmatig af totdat in de derde week van mei geen exemplaren meer aanwezig waren. Frappant is het synchrone beeld, dat de voorjaarsstrek vertoont. In de jaren 1974, 75, 77 en 78 werden de hoogste aantallen op respectievelijk 12-5 (11 ex.), 8-5 (18 ex.), 10-5 (6 ex.) en 8-5 (28 ex.) geteld.

De najaarsstrek verschilde nogal van jaar tot jaar. De eerste exemplaren werden in de tweede week van juni waargenomen; meestal zo'n drie weken nadat de laatste vogels van de voorjaarsstrek werden gezien. (Vroegste waarneming 8-6).

In 1975 steeg het aantal snel en waren er eind juni reeds enkele tientallen exemplaren aanwezig. In de andere jaren bleven de aantallen tot eind juli tot enkele exemplaren beperkt. Hierna stegen de aantallen totdat half augustus een piek volgde (10 tot 20 ex.). Begin september waren de aantallen weer klein, doch eind september/begin oktober volgde er een tweede piek (8 tot 20 ex.). Waarschijnlijk wordt dit trekverloop veroorzaakt door trekscheiding van oude en jonge vogels.

Tot begin/half november werden nog regelmatig exemplaren waargenomen. De eind november 1973 waargenomen 18 exemplaren moeten echter als uitzonderlijk worden beschouwd.

Verder zijn er twee decemberwaarnemingen en werd een vogel in januari gezien. Slechts een enkele keer werd een overtrekkend exemplaar waargenomen,

soms in gezelschap van een of meerdere andere doortrekkende steltlopers.

Wellicht vond de meeste trek 's nachts plaats. Verreweg de meeste exemplaren werden aangetroffen in ondiepe sloten in de open delen (daar waar weinig vegetatie langs de slootkanten stond) van het veld. Ook werden vrij veel exemplaren op slikranden langs slootkanten gezien.

Veelal fourageerden zij daar solitair (in de ondiepe sloten veel zwemmende exemplaren), soms werden twee vogels gezien en een enkele keer werd een groepje waargenomen (grootste groep 8 ex.). Vooral in het voorjaar werden weinig groepjes gezien. Bij deze groepjes in het voorjaar werd vaak de goudplevierachtige baltsroep gehoord. Copulaties werden niet waargenomen. Verder werden (vooral op de najaarsstrek) exemplaren waargenomen op half ondergelopen weilanden en onder water staande greppels.

In het gebied bevonden zich twee vaste slaapplaatsen, ondiepe modderpoelen van enkele tientallen vierkante meters groot, die vooral in het najaar werden gebruikt. De hoogste aantallen op de slaapplaats werden in september bereikt. Enkele malen werden meer dan 30 exemplaren op één slaapplaats geteld. Daar zwarte ruiters laat, tot vaak diep in de nacht op zo'n slaapplaats arriveren, is het tellen moeilijk en moet dit aantal als minimum worden beschouwd. In oktober werden geen exemplaren op de slaapplaatsen aangetroffen. Door te veel neerslag wordt de plas te diep en daardoor ongeschikt voor zwarte ruiters. In het voorjaar zijn er veel meer (kleinere) slaapplaatsen, die vooral in droge zomers verdwijnen.

Waarom in september de meeste exemplaren op de slaapplaatsen werden geteld is niet geheel duidelijk. Juist in deze maand werden overdag betrekkelijk weinig exemplaren in het gebied waargenomen. Wellicht maken ook zwarte ruiters uit nabij gelegen gebieden dan gebruik van deze slaapplaatsen.

Tureluur - *Tringa totanus*

In het voorjaar werd maar weinig bemerkt van doortrek. De eerste vogels, die begin maart arriveerden waren waarschijnlijk broedvogels. In april werden zo nu en dan enkele overtrekkende troepjes van 5 tot 10 exemplaren gezien, doch de meeste trekwaarnemingen in het voorjaar zijn in mei verricht. Behoudens 1978 waren dit enkele waarnemingen van kleine overtrekkende troepjes van 8 tot 15 exemplaren. In 1978 was de trek echter uitzonderlijk. Begin mei waren al diverse overtrekkende troepjes waargenomen, terwijl op 15 mei in enkele uren tijd 178 exemplaren overkwamen in troepjes van 7 tot 20 exemplaren. Ook na de 15e duurde de trek voort met als laatste waarneming 20 mei. Trekrichtingen in het voorjaar varieerden van noord tot noord-oost. Pleisterende vogels werden in het voorjaar slechts bij uitzondering gezien. Zij verbleven dan op half ondergelopen weilanden en op droogvallende slikranden. In het najaar werd meer trek waargenomen. Vooral het aantal pleisterende vogels is duidelijk hoger dan in het voorjaar.

Eind juni werden al pleisterende troepjes van 5 tot 15 exemplaren waargenomen, alhoewel niet moet worden uitgesloten, dat dit broedvogels met jongen zijn geweest. Pleisterende vogels werden voornamelijk waargenomen op ondergelopen weilanden, maar ook op slikranden, verlande slootjes en ondiepe poeltjes werden zij gezien. In de maand juli werden de meeste exemplaren gezien. Dan betrof het niet alleen overtrekkende exemplaren, waarbij het dan soms om grote groepen ging (maximaal 200 ex.), ook pleisterende vogels (4 tot 20 exemplaren) werden waargenomen.

In augustus was de tureluur uitgesproken schaars en werden slechts enkele exemplaren waargenomen. In 1974 en 1975

Tabel 2: Tureluur (*Tringa totanus*) in het Wormer- en Jisperveld in de seizoenen 1973/74 - 1974/75 - 1976/77 - 1977/78.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
maxima per maand	3	0	2	28	178	0	200	12	1	2	2	1
gemiddeld per waarneming	0,2	0	1,2	3,1	11	0	20,7	3	0,05	0,1	0,4	0,1

was er nog een klein piekje van 9 en 12 exemplaren in de derde decade van augustus.

Verder zijn er waarnemingen in november en december, die vermoedelijk in verband staan met vorstverplaatsingen. Bovendien werden enkele vogels in de winter (januari) waargenomen. Op de slaapplaatsen werden in de maanden juni en juli enkele tot een tiental exemplaren gezien.

Groenpootruiter - *Tringa nebularia*

De groenpootruiter trekt zowel in het voor- als in het najaar in vrij klein aantal door in het Wormer- en Jisperveld. De eerste exemplaren werden in de derde decade van april waargenomen. Vooral in de maand mei vond doortrek plaats. De meeste waargenomen exemplaren waren overtrekkende vogels (trekrichting varieerde van noord tot noord-oost) die veelal solitair, soms in "losse" groepjes van 3 tot 6 exemplaren overvlogen. Trekdagen waarop meer dan 10 exemplaren werden geteld, vormden een uitzondering, zoals 15 mei 1978 toen 65 vogels, trekkend in noord-oostelijke

richting in enkele uren werden waargenomen (zie ook tureluur). Er is een vroege juni waarneming (2-6-1974, 1 ex.), die duidt op late voorjaars trek. In de nazomer werden de eerste vogels begin juli al gezien. (Vroegste waarneming 4 juli 1975). De meeste doortrek vond eind juli en in de maand augustus plaats. In september en oktober werden nog slechts enkele exemplaren gezien. (Laatste waarneming 26 oktober 1974).

Ook in het najaar betroffen de meeste waarnemingen overtrekkende exemplaren (trekrichting varieerde van west tot zuid-west met de nadruk op de laatste). Ook dan ging het om solitaire exemplaren of kleine troepjes. Waarnemingen van meer dan 10 exemplaren, zoals 25 juli 1978 15 ex. zuid-west, behoren tot de uitzonderingen. Vrij veel trek vond 's nachts plaats. Verschillende keren werden overtrekkende exemplaren gehoord. Dat de meeste trekwaarnemingen óf in de vroege morgenuren óf in de late avond zijn verricht sluit hier op aan. Zowel in het voorjaar als in de nazomer werden maar weinig pleisterende exemplaren ge-

Tabel 3: Groenpootruiter (*Tringa nebularia*) in het Wormer- en Jisperveld in de seizoenen 1973/74 - 1974/75 - 1976/77 - 1977/78.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
maxima per maand	0	0	0	4	65	1	15	4	1	3	0	0
gemiddeld per waarneming	0	0	0	0,4	5,1	0,05	2,1	1,5	0,3	0,5	0	0

zien. Bij deze waarnemingen ging het om één, hooguit twee vogels, die dan fouragerend op slikjes, half ondergelopen weiland of slikrandjes langs slootkanten werden aangetroffen. Op steltloperslaapplaatsen heb ik 's nachts nog geen groenpootruiter kunnen ontdekken.

Oeverloper - *Actitis hypoleucos*

De oeverloper is in het gebied doortrekker van eind april tot in juni en van half juli tot in september. Er is één oktober-waarneming, namelijk 16 oktober 1974, toen één exemplaar werd waargenomen. Uit de tellingen blijkt, dat vooral in de tweede en derde decade van mei en in de maand augustus doortrek plaatsvond. Dan waren vaak 10 tot 15 exemplaren in het gebied. Overdag werden bijna geen overtrekkende exemplaren gezien. Verreweg de meeste trek vond dan ook 's nachts plaats. Er zijn wel talrijke waarnemingen van trekkende troepjes (4 tot 8 exemplaren groot) in de late avondschemering en in de vroege morgenuren. Overdag wer-

den oeverlopers gezien op slootkantjes (waar zij dan soms schuil gingen in het gras), slikrandjes van slootkanten, half ondergelopen weiland, droogvallende plasjes en greppels en soms ook midden op het weiland. Vooral in het laatst genoemde biotoop zijn zij moeilijk waar te nemen. Hierdoor is het vrijwel onmogelijk exakte tellingen in het 1800 ha. grote gebied uit te voeren, ook al door de nogal veelzijdige biotoopkeuze (dit in tegenstelling tot bosruiter en witgatje). Veelal werden oeverlopers eerst opgemerkt, wanneer zij hun schelle roep lieten horen! Slaapplaatsen (of verzamelplaatsen voor de nachttrek?) konden wel vrij eenvoudig worden gelokaliseerd door het onophoudelijke roepen van exemplaren op die plaatsen. Eén tot anderhalf uur voor 's zonsondergang verzamelden zij zich op een bepaalde (niet vaste) plaats in het veld. Meestal waren dit laaggelegen, vrij vochtige slootkanten waar dan troepjes voor konden komen van 8 tot 15 exemplaren. Op andere steltloperslaapplaatsen zijn nog nimmer 's nachts oeverlopers aangetroffen.

Groenpootruiter - *Tringa nebularia*

Tabel 4: Oeverloper (*Actitis hypoleucos*) in het Wormer- en Jisperveld in de seizoenen 1973/74 - 1974/75 - 1976/77 - 1977/78.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
maxima per maand	0	0	0	2	12	3	6	16	3	1	0	0
gemiddeld per waarneming	0	0	0	0,2	4,0	0,3	2,0	5,3	0,4	0,05	0	0

Bosruiter - *Tringa glareola*

In het voorjaar was de bosruiter zeldzaam. Ieder jaar werden twee, hooguit drie waarnemingen verricht, meestal in de derde decade van mei. Het ging dan bijna altijd om solitaire vogels, die zich ophielden in ondiepe poeltjes met veel vegetatie.

De voorjaarstrek in het gebied was altijd van korte duur. Tussen de vroegste (9 mei) en de laatste waarneming (27 mei) liggen slechts 18 dagen!

In het najaar arriveerden de eerste exemplaren bijzonder vroeg. Gemiddeld lag de eerste waarneming op 28 juni (vroegste waarneming 26 juni). Vanaf de eerste waarneming waren er bijna dagelijks bosruiters in het gebied. Omdat het in de eerste plaats om slechts kleine aantallen gaat en omdat de bosruiter een nogal moeilijk te tellen soort is, is het niet eenvoudig een trekpiek vast te leggen. Toch leken er eind juli/begin augustus de meeste exemplaren in het gebied te zijn. Tot half september werden regelmatig bosruiters waargenomen, terwijl er twee oktober waarnemingen zijn (laatste waarneming 12-10-1974).

In de nazomer ging het meestal om solitaire vogels of kleine groepjes van 3 tot maximaal 5 exemplaren. Zij werden voornamelijk waargenomen op droogvallende poeltjes met veel vegetatie of in half verlandde slootjes.

In droge zomers, zoals 1976, lagen de aantallen veel lager dan normaal, waarschijnlijk doordat fourageerplaatsen opdroogden en daardoor ongeschikt werden.

Op steltloperslaapplaatsen werden 's nachts regelmatig bosruiters aangetroffen. Daarnaast vond 's nachts veel doortrek plaats.

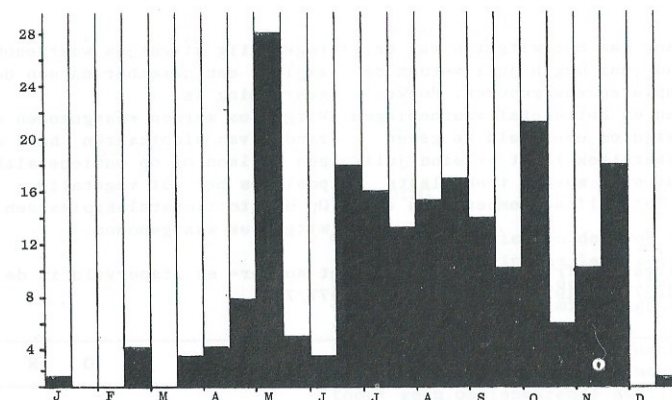
Witgatje - *Tringa ochropus*

Het witgatje is de zeldzaamste ruiter in het Wormer- en Jisperveld. Tijdens de voorjaarstrek werden de eerste exemplaren in de derde decade van april gezien. In sommige jaren waren er geen voorjaarswaarnemingen, in andere jaren één of enkele. Tot half mei zijn witgatjes waargenomen en er is één zomerwaarneming (14-6-1978).

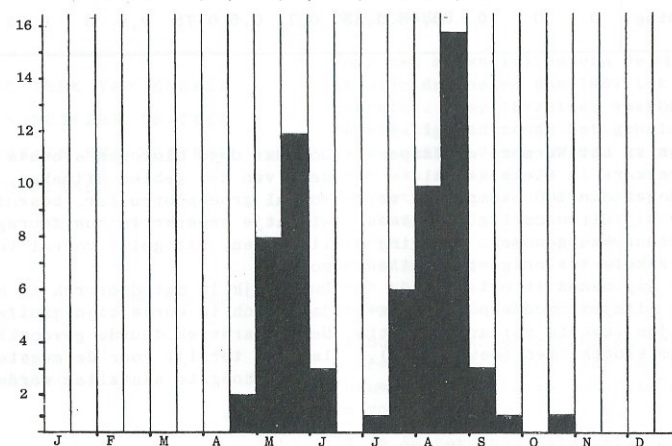
Tabel 5: Bosruiter (*Tringa glareola*) in het Wormer- en Jisperveld in de jaren 1974, 1975, 1977 en 1978.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
maxima per maand	0	0	0	0	4	2	8	5	2	1	0	0
gemiddeld per waarneming	0	0	0	0	0,6	0,35	3	3,6	0,3	0,1	0	0

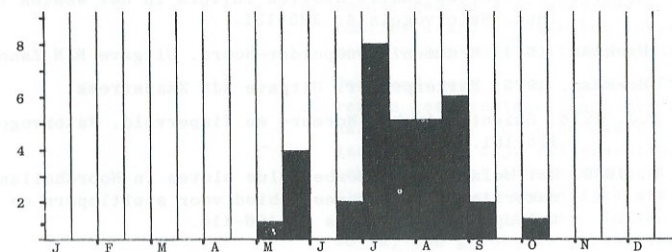
Figuur 1: Halfmaandelijkse maxima van de zwarte ruiter (*Tringa erythropus*) in de seizoenen 1973/74, 1974/75, 1976/77 en 1977/78.

Figuur 2: Halfmaandelijkse maxima van de oeverloper (*Actitis hypoleucos*) in de seizoenen 1973/74, 1974/75, 1976/77 en 1977/78.

Figuur 3: Halfmaandelijkse maxima van de bosruiter (*Tringa glareola*) in de seizoenen 1973/74, 1974/75, 1976/77 en 1977/78.

In het najaar was het witgatje wat talrijker. Eind juni, begin juli werden de eerste exemplaren waargenomen. Hoewel de aantallen en het aantal waarnemingen te gering zijn om een beeld te geven over de najaarstrek lijkt er eind juli/ begin augustus de meeste trek plaats te vinden. Tot half september zijn vrij regelmatig witgatjes waargenomen, terwijl er een november en een december waarneming is. Witgatjes werden waargenomen op slikranden van slootkanten, half ondergelopen weiland of op ondiepe slikrijke poeltjes met wat vegetatie. Op de steltloperslaapplaatsen zijn geen witgatjes waargenomen.

Tabel 6: Witgatje (*Tringa ochropus*) in het Wormer- en Jisperveld in de seizoenen 1973/74 - 1974/75 - 1976/77 - 1977/78.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
maxima per maand	0	0	0	6	5	1	3	7	6	0	1	2
gemiddeld per waarneming	0	0	0	0,45	0,45	0,1	0,6	0,75	0,4	0	0,05	0,1

SAMENVATTING

Ruiters zijn in het Wormer- en Jisperveld doortrekkers in klein aantal. Aantallen hoger dan 100 exemplaren werden slechts bij uitzondering en alleen bij de tureluur waargenomen. Het ging meestal om enkele tot enige tientallen exemplaren. Zij maken in het gebied gebruik van slikjes, modderpoelen, ondiepe slootjes (zwarte ruiters) en natte, laagliggende slootkanten (oeverloper).

Doordat deze biotopen slechts een klein deel van het gebied uitmaken, zijn zij, vooral groenpootruiter, bosruiter en witgatje beperkt in hun fourageermogelijkheden. Dit geldt vooral in drogere zomers. Duidelijk is dat doortrek in het voorjaar zich in korte tijd manifesteerde. De najaarstrek duurde gewoonlijk wat langer, terwijl voor de meeste soorten dan de hoogste aantallen werden bereikt.

LITERATUUR

- Glutz von Blotzheim, U.N., K.M. Bauer & E. Bezzel. 1977. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 7. Wiesbaden.
- Koning, F.J. 1979. Over trek van enkele soorten ruiters in het westen van Nederland. Watervogels 4: 125-131.
- Rol, W. & J. Hoekman. 1974. Krommeniewoudpolder-Noord. Uitgave NJN Zaanstreek.
- Rol, W. & J. Hoekman. 1975. Markerpolder. Uitgave NJN Zaanstreek.
- Rozemeijer, P.J. 1978. Smienten in het Wormer- en Jisperveld. Watervogels 3: 175-181.
- Ruitenbeek, W. 1979. Het belang van onderbemaalde sloten in Noordhollandse droogmakerijen als fourageergebied voor steltlopers en winter-talingen. Watervogels 4: 106-116.

Adres: Kuijperstraat 16,
1531 ER WORMER.